

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE II. ABDÜLHAMİT

Yrd.Doç.Dr. Gülser Oğuz*

ÖZET

19. yüzyıl Türk demokrasi tarihi açısından önemli olaylara tanıklık etmiştir. Önemli ilkler yaşanmış ve bunlar tarihe kazınmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ana gayesi, ülkenin parçalanmaktan kurtarılmasıdır. Aslında ülkedeki Avrupa devletlerinin oyunlarına kanmayan herkes bunun için çaba harcamaktaydı. Amaca ulaşmak için devlet pek çok çareye başvurmuştur. Avrupa tarzı eğitim bunlardan biridir. İşte bu çalışmalar sonunda yeni bir gençlik ortaya çıkmıştır. Avrupa tarzında eğitim alan veya bir şekilde Avrupa'yı gören bu gençlerin amacı tıpkı padişah gibi ülkenin kurtarılmasıdır. Ama bu gençlerin amaca ulaşmak için belirledikleri rota, özgürlüğü getireceğine inandıkları meşrutiyet yönetiminden geçmekteydi. İşte bu noktada yüzyıllardır devletteki tek kudret olan padişahla çeliştiler. İlk başta 'Yeni Osmanlılar' sonraları 'Jön Türkler' ve en son 'İttihat ve Terakki Cemiyeti' adını alan bu grup, fikirlerini yaymak ve halka ulaşmak için dönemin en etkili gücü olan gazeteyi kullanmıştır. Osmanlı Gazetesi bunlardan biridir.

Osmanlı Gazetesi, 1897-1904 yılları arasında çıkarılan İttihat Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır. Gazete, yayın hayatı boyunca yönetime muhalif çeşitli kişilerin eline geçmiştir. Osmanlı Gazetesi sayesinde, gazeteyi çıkaran İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin fikirleri, II. Abdülhamit'e hangi noktalarda eleştirdikleri, eleştirilerinin dozu, II. Abdülhamit'e önerileri hakkında fikir edinilebilir. Ayrıca Osmanlı Gazetesi sayesinde, cemiyet üyelerinin fikri karmaşalarını da izlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Gazetesi, Muhalefet.

ABSTRACT

UNION AND PROGRESS ASSOCIATION AND II. ABDÜLHAMİT

19 century in the history of Turkish democracy has witnessed important events. Important first experienced, and they are etched in history. The main purpose of these developments, the country is rescued from degradation. In fact, anyone who is buying into the game in the country of the European states were striving for it. In order to achieve the state has applied to many resorts. European style training is one of them. At the end of these studies has emerged a new youth. European-style training studying or in a manner that serves Europe purpose of these young people is the liberation of the country, just like the sultan. But these young people are determined to achieve the goal trail, which they believe will bring freedom to pass constitutional monarchy was managing. At this point the only power in the state, which for centuries have contradicted sultan. At first, the 'New Ottomans' then the 'Young Turks' and the latest 'Committee of Union and Progress' took the name. This group spread its ideas and reach the public with the era's most influential newspaper has used the power. Ottoman Newspaper is one of them.

Ottoman newspaper, issued between the years 1897-1904 is the official publication of the Committee of Union and Progress. Newspaper, for life is in the hands of various people in opposition to management. Thanks to the Ottoman newspapers, newspaper of the members of the Committee of Union and Progress which ideas can be learned. These II. Abdul Hamid at which point they criticize, criticism and recommendations about the idea of the dose available. Also thanks to the Ottoman newspapers, community members also possible to monitor the intellectual confusion.

Keywords: II. Abdul Hamid, The Committee of Union and Progress, Ottoman Newspaper, Opposition.

Giriş

Bu çalışmanın odağında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı Osmanlı Gazetesi vardır. Yaklaşık yedi yıl yayın hayatını sürdüren gazete, döneminin olaylarına kayıtsız kalmamıştır. Devletin kurtulması için çareler arayan gazete yöneticileri içinde bulunulan durumun tek sorumlusu olarak da II. Abdülhamit'i görmektedir. Padişahın uyguladığı politikadan ötürü yurt dışında faaliyet göstermek zorunda kalan gazete yöneticileri, hemen hemen bütün sayılarda padişahı eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerinin dozu zaman zaman hakaret boyutuna dahi ulaşmıştır.

Türk Basın Tarihinde Osmanlı Gazetesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda, ilk gazete ise 1795 yılında yayınlanmıştır. Adı Bulletin des Nouvelles olan bu gazeteyi yabancı dilde birçok gazete takip etmiştir. Bu tarihten, II. Abdülhamit dönemine gelene kadar, ülkede devlet eliyle ve şahıslar ya da cemiyetler bazında pek çok gazete yayın hayatına girmiştir. Gazetenin 'haber verme, fikirleri aktarma ve yandaş çekme' gücü devlette bu süreçte anlaşılmıştır.¹

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde özellikle yurt dışında çıkarılan yönetime muhalif gruplarca çıkarılan gazeteler, yeni bir amaç edinmişlerdi: padişaha muhalefet etmek ve meşrutiyet fikirlerini yaymak. Bu aşamada II. Abdülhamit'in uyguladığı baskı bu gurupların çalışmalarını yurt dışına kaydırmasına sebep olmuştur.² Artık padişaha muhalif kişiler, fikirlerini yaymak için gazetenin gücünü çok iyi anlamış durumdaydı. Osmanlı Gazetesi bunlardan biridir. Devletin her tarafından Osmanlı Gazetesi'ne gönderilen mektuplar bunun en güzel örneğidir.

Osmanlı Gazetesi, 1 Kanun-i evvel 1897 yılında yayın hayatına başlamıştır. Genelde 15 günde bir yayınlanan gazete önce Cenevre'de sonra sırasıyla Londra'da, *Folkestone*'da, Kahire'de ve en son yine Cenevre'de neşr olunmuştur.

Gazeteyi çıkaranlar Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Nuri Ahmed, Reşid Bey, Tunalı Hilmi, Halil Muvaffak, Akil Muhtar ve Refik Bey'di. Ancak, gazetede yayınlanan makalelerin pek

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Türk basın tarihinin gelişim sürecinde hayat bulan bazı gazetelere Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr, Muhbir ve Basiret örnek verilebilir. Türk gazetecilik tarihi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931; Mustafa Nihat, "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz", *Aynı Tarihi*, C. 25, S. 84-85, 1931; Server İskit, *Amme Efkârı ve İlk Gazetelerimiz*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959; Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. I, S 6, İstanbul, 1968; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara, 1989; Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul, 1990.

²Yurt dışında çıkarılan gazetelerden ilki, 31 Ağustos 1867 yılında Londra'da kurulan *Muhbir Gazetesi*'dir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Ali Suavî tarafından çıkarılmıştır. Yayın hayatı 1 Kasım 1868'e kadar sürmüştür. Âli Paşa'ya sert muhalefetiyle tanınan gazete, meşrutiyet fikrini savunmaktadır. Paris'te yayınlanan Ulum Gazetesi de diğer Yeni Osmanlı üyeleri gazetelerindendir ve savunduğu Türkçülük fikirleriyle ön em taşır. Londra'da Hürriyet Gazetesi Ağâh Efendi, Ziya Bey ve Namık Kemal tarafından çıkarılmıştır ve meşrutiyet fikrini savunmuştur. Diğer gazete 1 Mayıs 1870'te çıkan İnkılâp'tır. Hüseyin Vasfî Paşa ve Mehmet Bey'in çıkardığı gazete, eleştirilerini padişaha daha çok yönelmiştir. Bu hareketiyle basın yoluyla devrim yapmanın ilk adımı olarak nitelendirilir Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri, Azınlık Basını, Türkçe Basın, Dış Basın*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 41-42. 19. Yüzyılda Osmanlı basınına uygulanan baskı sadece II. Abdülhamit döneminde başlamamıştır. Mesela 1867'de çıkarılan Âli Kararnamesi ile basın özgürlüğü tamamen ortadan kaldırılmıştır. H. Baykal, *a.g.e.*, s. 83-98.

çoğunda isim bulunmamaktadır. Gazetede en çok imzası bulunan yazarlar Damat Mahmut Celalettin Paşa, Cenevre şubesiyle çok da iyi anlaşamayan Ahmet Rıza ve Razi isimli bir yazardır.³

Gazetenin asıl çıkış sebebini Abdullah Cevdet, Sultan II. Abdülhamit'in Mizancı Murat ile yaptığı anlaşmanın şartlarını uymaması, ıslahat yapmaması olarak açıklamıştır.⁴ Bu cümleden hareketle, gazetenin, II. Abdülhamit'in baskısından yurt dışına çıkanların faaliyet alanı olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı Gazetesi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti

Osmanlı Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır. Gazete, yayın hayatı boyunca çeşitli kişilerin eline geçmiştir. İlk olarak İshak Sükuti'nin verdiği emirle 1 Aralık 1897 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 1 Aralık 1897'de Cenevre'de önde gelen kişiler, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Tunalı Hilmi, Nuri Ahmed, Reşid Bey, Halil Muvaffak, Akil Muhtar ve Refik Bey'di.⁵ Bu kişiler aynı zamanda Ahmet Rıza'ya muhaliflerdi.⁶

Osmanlı gazetesini çıkararak Cenevre kolu 1898 yılına gelindiğinde büyük bir sıkıntı içine girdi. Bunun sebebi maddi olanaksızlıklardı. Gazete çare olarak İstanbul'la bağ kurmaya çalıştı. 1899'da gazetenin yönetimini İshak Sükuti, Ethem Ruhi'ye bıraktı. Ethem Ruhi Nuri Bey'den yardım aldı.⁷

Aynı yıl hem İttihat ve Terakki Cemiyeti hem de Osmanlı Gazetesi adına büyük bir gelişme yaşandı. Yaşanan bu gelişme özellikle maddi açıdan sıkıntı çeken gazetenin toparlanmasına sebep olacaktı. Bu gelişme, Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın⁸ Sultan II. Abdülhamit'le aralarının açılması ve oğulları Prens Sabahattin ve Lütfullah'la beraber İstanbul'dan kaçmasıdır.⁹ Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın meşrutiyet taraftarlarının yanına gelmesi, tükenme noktasına gelen cemiyeti tekrar hareketlendirdi.

Damat Mahmut Celalettin Paşa Cenevre geldi. İshak Sükuti burada ekonomik sıkıntı yaşayan *Osmanlı Gazetesi*'nin üzerindeki bütün hak ve yetkilerini Paşa'ya devretti. Paşa da gazetenin ekonomik sıkıntılarını giderdi.¹⁰ Bu süreçten sonra paşa ve oğullarının yazıları gazetede yayınlanmaya başladı. Tabii ki yazılarında Sultan II. Abdülhamit'e karşı sert bir muhalefet sergilediler.¹¹

30 Haziran 1903'te Mahmut Celalettin Paşa ölmesi Osmanlı Gazetesi'ni de etkiledi. Bundan sonra gazete Folkestone'dan Prens Sabahattin'in de desteğiyle Mısır'a taşındı.¹² Gazetenin

³ Gülser Oğuz, *Osmanlı Gazetesi (1897-1904)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 105.

⁴ Ahmet Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 58

⁵ Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz, s. 278.

⁶ İttihat Terakki Cemiyeti için bkz. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki ve Jön Türklük (1889–1902)**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

⁷ A. Kuran, *a.g.e.*, s. 58.

⁸ Damat Mahmut Celalettin Paşa ile ilgili bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 519; Ercüment Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959, s. 257.

⁹ *Osmanlı Gazetesi*'nde Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın 21 Kanun-i evvel 1899 tarihinde kaçıp Marsilya'ya geldiğini haber vermektedir. Bkz. *Osmanlı Gazetesi*, "Damad Mahmud Paşa Hazretleri", 1 Kanun-i sani 1900, No 51, s. 5; Fakat Enver Ziya Karal bu tarihi iki ayrı sayfada Aralık 1889 olarak vermiştir. Bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 512- 519; Yusuf Hikmet Bayur ise kaçış tarihini iki ayrı sayfada 1897 olarak vermiştir. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, Kısım: I, TTK, Ankara, 1991.

¹⁰ E. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s. 273; A. Kuran, *İnkılâp Tarihimiz...*, s. 92.

¹¹ Damat Mahmut Celalettin Paşa, ilk defa elli yedinci sayıda yazmaya başlamıştır ve bu sayı incelendiğinde bütün gazeteyi kendinin yazdığı görülmektedir. Bütün yazıların ortak noktası Sultan II. Abdülhamit'e karşı muhalefet mesajı vermesidir. *Osmanlı Gazetesi*, 1 Nisan 1900, No 57, s. 1-8.

¹² Gazetenin Mısır'a taşınma nedenleri arasında İsmail Kemal Bey'in riyaseti altında olan gazetenin neşriyatını devam ettirememesi de sayılmıştır. Bkz. *Osmanlı Gazetesi*, "Sebeb-i Tehir", 15 Ağustos 1903, No 120, s. 1. Osmanlı Gazetesi'nin çıkarıldığı yerler, fiziki özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. G. Oğuz, *a.g.e.*, s. 14-17.

taşınma sebepleri arasında Ethem Ruhi Bey'in Prens Sabahattin'in adem-i merkezîyetçi fikirlerini onaylamaması olduğu düşünülmektedir.¹³

Ethem Ruhi ve Abdullah Cevdet, Mart 1904'te Cenevre'de *Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti*'ni kurdu.¹⁴ Bu cemiyetin yayın organı olan Osmanlı Gazete'si 15 Temmuz 1904'da Ethem Ruhi tarafından tekrar Cenevre'ye taşınmıştır.¹⁵ Bu dönemden sonra gazete oldukça sert eleştirilere başladı ve gazete küçük bir grubun yayın organı oldu.¹⁶

Sonuç olarak Osmanlı Gazetesi, II. Abdülhamit'e başta İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olmak üzere bazı muhalif kişilerin elinde yayın hayatını sürdürmüştür. Yayın hayatı boyunca farklı gurupların eline geçmesine rağmen, padişaha muhalif ve meşrutiyet yanlısı çizgisinden hiçbir şey yitirmemiştir.

Osmanlı Gazetesi'nin II. Abdülhamit'e ve Faaliyetlerine Bakışı

Gazetenin çıktığı dönemde, devletin meşgul olduğu iki önemli mesele bulunmaktaydı. Bunlar, Girit ve Makedonya meseleleriydi. 1770 yılında başlayan Girit isyanları, gazetenin çıktığı döneme kadar şiddetlenerek devam etmiştir. Girit'teki Rumların isyan etmelerinin sebebi, Yunanistan'a katılma istekleriydi.¹⁷ 1896-97 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra Girit'e Avrupa devletlerinin zorlamasıyla muhtariyet verildi.¹⁸ Buraya Hıristiyan bir vali atanacak ve bu vali Müslümanları da koruyacaktı.¹⁹ Tabii Müslümanların korunmasının sadece sözde kalacağı sonraki aşamada görülecektir. Müslüman halk canını kurtarmak amacıyla adayı terk etmeye başlayacaktır.

Girit bunalımının yaşandığı bu tarihlerde yayın hayatına başlayan Osmanlı Gazetesi, bu konuya kayıtsız kalmamıştır. Gazetenin sütunlarında Girit konusu sürekli işlenmiştir. Girit'le ilgili verilen haberlerde her fırsatta padişah eleştirilmiştir. Gazete, Sultan II. Abdülhamit'in, Girit halkı ve yönetimiyle yeteri kadar ilgilenmediğini belirtmektedir.²⁰ Bir diğer sayıda Giritli Rumların Müslümanları katlettiği ve bu felakete sebep olanın padişah olduğu vurgulanmıştır. Zira Sultan II. Abdülhamit bölgede ıslahat yapmak yerine bölgeyle ilgilenmeyip, oraya 'en acımasız' memurlarını göndermiştir.²¹

Gazete Girit'teki olayların önüne ancak padişahın ıslahat yaparak engelleyebileceğini savunmaktadır. Padişah ıslahat yapmadığı için olayların bu raddeye geldiği belirtilmektedir.²² Girit'le ilgili bir diğer makalede gazete, olayların hallinde II. Abdülhamit'in pasif davrandığını, hatta 'Girit'i üzerinden attığına memnun olduğu' iddia edilmiştir. Bu konudaki en sert eleştirilerden biri şu şekildedir:

¹³ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür...*, s. 48-49.

¹⁴ Cemiyetin nizamnamesi için bkz. *Osmanlı Gazetesi*, "Nizamname-i Esas", 15 Temmuz 1904, No 136, s. 2-3.

¹⁵ *Osmanlı Gazetesi*, "Bir Hatve Daha", 15 Temmuz 1904, No 136, s. 1-2.

¹⁶ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür...*, s. 49-50.

¹⁷ Cemal Tukin, "Girit", *İslam Ansiklopedisi, M.E.B., İstanbul, 1964, C. 4, s. 796*. Girit bunalımıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ayşe Nükhet Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896 – 1908)*, TTK, Ankara, 2000.

¹⁸ Adı geçen savaşla ilgili ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1918)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. I, S. 6, İstanbul, 1980, s. 15-16*

¹⁹ Stanford J. Shaw, - Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmanlı, C. 2, E Yayınları, İstanbul, 1983, s. 258.

²⁰ *Osmanlı Gazetesi*, "Tabaka-i Bâlâdan", Kanun-i sani 1898, No 4, s. 4.

²¹ *Osmanlı Gazetesi*, "Teselya'nın Tahliyesi", 1 Haziran 1898, No 13, s. 2-3. Osmanlı Gazetesi'nin bu tezine benzer görüşler için bkz. Johann Strauss, *Unutulmuş Bir Cemaat: Girit Müslümanlarının Abdülhamid Devrindeki, İkinci Meşrutiyet Devrindeki ve İlhaktan Sonraki Faaliyetleri*, (XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım), TTK, Ankara, 1994, s. 2108..

²² *Osmanlı Gazetesi*, "Mekâtib: Girit'den", 1 Kanun-i sâni 1899, No 27, s. 3.

“Edepsizin yüzüne tükürmüşler yağmur yağıyor demiş. Hakareti rahmetle te’vil eylemiştir, işte askerimiz Girit’ten tard olunuyor. Bakalım Abdülhamid yakında buna da muvaffakiyet-i şahane diyerek ilan edecek midir?”²³

Bu şekilde gazete üyeleri Girit meselesiyle ilgili Sultan Abdülhamit’e eleştirilerini yukarıda belirtilen görüşler üzerinden pek çok kez yinelemişlerdir. Zaman zaman kendiyile çeliştiği de görülmüştür. Mesela gazetenin bir makalesinde Girit’e Avrupa devletleri geldiğinden beri Müslümanların rezil durumda olduğunu, Abdülhamit döneminde daha iyi koşullarda yaşadıkları iddia edilmektedir.²⁴

Gazetenin dönemin padişahının hemen hemen her icraatını bir sebeple eleştirmeyi kendine ilke edinmiş bir tavrının olduğu pek çok kez hissedilmiştir. Mesela Sultan II. Abdülhamit’in Girit gümrüğüyle ilgili yaptığı bir uyarıyı şu şekilde yorumlamıştır:

“Babiâli Girid’i himaye eden dört devlet-i muazzamaya! Bir beyanname göndererek Girid gümrüğü memalik ecnebiye ile Türkiye’den gelen eşya-i ticariyeden aynı miktar resim almakda devam edecek olursa Türkiye de mukabele-i bilmisde bulunacağını bildirmiş. Doğrusu Babiâli’nin bu diplomatlığına söz yok!!”²⁵

Makedonya meselesi de gazetenin sütunlarında sıkça yer bulan diğer bir konudur. Bu meselenin kökeni 1876 İstanbul Konferansı’na kadar gitmektedir.²⁶ Makedonya sorunun ortaya çıkaranlar ise devleti bölmek isteyen Avrupa devletleridir. Balkanlardaki bu karmaşık durum gazetede sıkça dile getirilmiştir.²⁷

Gazete Makedonya meselesinin bu hal almasında sorumlu olarak yine padişahı görmektedir. Mahmud Nedim Paşa’nın sadarete getirilmesi eleştirilmektedir.²⁸ Osmanlı Gazetesi’ne göre Balkanlarda ve diğer mahallerde çıkan isyanların en önemli sebebi hükümete mensupların ve ıslahatların yapılmamasıdır.²⁹ Bu konuda gazetede yer alan şu satırlar kayda değerdir:

...mesele-i hazire itibariyle Rumelinin tamamen elimizden çıkmaması için külliye ıslah-ı ahval etmeliğimiz, adaleti temin etmeliğimiz lazımdır ki, maalesef Abdülhamid Han’dan böyle bir eser salâhat zuhuru katiyen mamül değildir.³⁰

Gazetenin ülkenin ahvalinin kötü gidişatına dair Sultan II. Abdülhamit’e bakışı yukarıda anlatılan esaslar üzerinedir. İttihat ve Terakki üyelerinin dönemin padişahına olan düşmanlıkları o kadar fazladır ki, onun ölmesini dahi arzu ettikleri yazdıklarından anlaşılmaktadır.³¹ Padişahın hastalığı okuyuculara duyurulurken ‘yetiş ey Azrail!’ feryadı kullanılmıştır.³²

Bu kinden Sultan II. Abdülhamit’e yakınlığı bilinen kişiler de almıştır. Mesela Hüsnü Ağâ’nın ölüm haberi, “Abdülhamid’in cellâdı geberdi” şeklinde verilmiştir.³³

²³ Osmanlı Gazetesi, “Abdülhamid”, 15 Eylül 1898, No 20, s. 7.

²⁴ Osmanlı Gazetesi, “Mekâtib: Girid’den”, 1 Kanun-i sâni 1899, No 27, s. 3.

²⁵ Osmanlı Gazetesi, “Havadis”, 1 Haziran 1899, No 37, s. 6.

²⁶ Shaw, a.g.e., s. 258; bu konuda bkz. Yusuf Hamza, “II. Abdülhamid ve Makedonya Meselesi (1876-1908)”, *Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, İstanbul, 2000, s. 82; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa (1860–1908)*, C. I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 445.

²⁷ Osmanlı Gazetesi, “Havadis”, 15 Eylül 1899, No 44, s. 7.

²⁸ Osmanlı Gazetesi, “Yine Balkan Mesaili”, 1 Ağustos 1901, No 89, s. 4.

²⁹ Osmanlı Gazetesi, “Makedonya Meselesi”, 1 Kanun-i sâni 1903, No 117, s. 6; Osmanlı Gazetesi, “Makedonya Ahvali”, 1 Mayıs 1901, No 83, s. 4–5.

³⁰ Osmanlı Gazetesi, “Makedonya Ahvali”, 1 Mayıs 1901, No 83, s. 4–5.

³¹ Devlette kol gezen hafiyeler yüzünden rahat uyuyamadıklarını yazan bir Osmanlı Gazetesi yazarının temennisi ‘ölse de kurtulsak’ olmuştur. Bkz. Osmanlı Gazetesi, “Havadis”, 15 Teşrin evvel 1899, No 46, s. 8.

³² Osmanlı Gazetesi, “Milletin Sen Yetiş İmdadına Ey Azrail!”, 1 Eylül 1899, No 43, s. 1; Ayrıca bkz. Osmanlı Gazetesi, “Mukâtib: İstanbul’dan”, 15 Kanun-i sâni 1902, No 100, s. 6; Osmanlı Gazetesi, “Millete Tebrik”, 20 Şubat 1904, No 132, s. 4;

³³ Osmanlı Gazetesi, “Havadis”, 15 Teşrin-i sâni 1904, No 141, s. 4.

Bütün bu anlatılanların dışında zaman zaman gazetenin Sultan II. Abdülhamit'e yaklaşımı hakaret boyutuna vardığı da olmuştur. Mesela fiziki özellikleri –burnunun çaylak gagasına benzetilmesi, ellerinin ve ayaklarının küçük olması, sesinin kalın olması- gibi alaylı bir şekilde okuyucuya anlatılmıştır.³⁴ Bir başka sayıda da utanmaz olduğu³⁵ ve bir diğerinde de 'deli İbrahim'den farkının olmadığı' belirtilmiştir.³⁶ Hatta simsarlık³⁷, hayâsızlık³⁸, anarşistlik³⁹ atıflarında bulunulmuş ve devlet-i aliyeyi 'soyтары yapmakla' suçlanmıştır.⁴⁰

Sultan II. Abdülhamit'in de İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine bu sert tutumlarından ötürü kayıtsız kalmadığını onların cemiyetin kendi yazılarından öğrenilmektedir. Zira Sultan II. Abdülhamit'in İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine 'serseri ve anarşist' dediği gazete haberlerinde duyurulmaktadır.⁴¹

Toparlamak gerekirse Osmanlı Gazetesi'ndeki yazılarından hareketle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamit'e eleştirilerinin belli başlı sebebi vardır. Bunlar, onlara göre padişahın ıslahat yapmaması, Avrupa devletlerine karşı yönetiminin pasif olması, baskı uygulaması, adaletsizliği ve meşrutiyeti ilan etmemesidir. Yazılarından hareketle İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin ülkeyi kurtarmak için tek çıkar yol olarak Meşrutiyetin ilan edilmesini gördükleri anlaşılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin yayın organı olarak yaklaşık yedi yıl varlığını sürdürmüştür. Çeşitli dönemlerde, cemiyetin farklı üyelerinin eline geçmiştir. Bu durum bile gazetenin başından itibaren taşıdığı yayın amacının değişmesine sebep olmamıştır. Bunlardan biri Sultan II. Abdülhamit'e olan muhalefet, diğerleri halkı bilinçlendirmek, meşrutiyet fikrini aşılacak ve memleketin durumuna dair haber vermektir.

Osmanlı Gazetesi'ne göre devletin kötü gidişatının tek sorumlusu II. Abdülhamit'in kötü yönetimi, idaresizliği ve despotluğudur. Bu noktada padişaha çok ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Hatta hakaret denilebilecek ithamlarda bulunmuşlardır. Bütün bunlar cemiyet üyelerinin Sultan II. Abdülhamit'e duyduğu kinin göstergesidir.

Ülkenin kötü gidişatının düzeltilmesi için cemiyet üyelerinin tek çözümü padişahın rafa kaldırdığı meşrutiyetin tekrar hayata geçirilmesidir. Bunun hayata geçirilebilmesi için padişahın ölümünü dahi arzu etmektedirler.

³⁴ *Osmanlı Gazetesi*, "Abdülhamid", 1 Mayıs 1898, No 11, s. 6-7.

³⁵ *Osmanlı Gazetesi*, "Havadis", 15 Mart 1900, No 56, s. 8.

³⁶ *Osmanlı Gazetesi*, "Mukâtib: İstanbul'dan", 15 Teşrin-i evvel 1901, No 94, s. 4.

³⁷ *Osmanlı Gazetesi*, "Türkiye Mi, Rus Müsta'meresi Mi?", 15 Ağustos 1898, No 18, s. 6.

³⁸ *Osmanlı Gazetesi*, "Mekâtib: Yıldızdan", 15 Mayıs 1899, No 36, s. 5.

³⁹ *Osmanlı Gazetesi*, "Anarşist Kim?", 29 Teşrin-i evvel 1898, No 23, s. 2.

⁴⁰ *Osmanlı Gazetesi*, Damad Mahmud, "Damad Mahmud Paşa'nın Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'ya Mektubu", 15 Nisan 1900, No 58, s. 1.

⁴¹ Bkz. *Osmanlı Gazetesi*, "Almanya İmparatoru ve Sultan Abdülhamid", 15 Mayıs 1898, No 12, s. 4; *Osmanlı Gazetesi*, "Abdülhamit'in Jön Türkleri Serseri Diye İlan Etmesine Cevab", 15 Nisan 1900, No 58, s. 2.

Kaynakça

- Osmanlı Gazetesi*, “*Damad Mahmud Paşa Hazretleri*”, 1 Kanun-i sani 1900, No 51, s. 5.
- Osmanlı Gazetesi*, 1 Nisan 1900, No 57, s. 1–8.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Sebeb-i Tehir*”, 15 Ağustos 1903, No 120, s. 1.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Nizamname-i Esas*”, 15 Temmuz 1904, No 136, s. 2–3.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Bir Hatve Daha*”, 15 Temmuz 1904, No 136, s. 1–2.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Tabaka-i Bâlâdan*” Kanun-i sani 1898, No 4, s. 4.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Teselya'nın Tahliyesi*”, 1 Haziran 1898, No 13, s. 2–3.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Mekâtib: Girid'den*”, 1 Kanun-i sâni 1899, No 27, s. 3.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Abdülhamid*”, 15 Eylül 1898, No 20, s. 7.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Mekâtib: Girid'den*”, 1 Kanun-i sâni 1899, No 27, s. 3.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Havadis*”, 1 Haziran 1899, No 37, s. 6.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Havadis*”, 15 Eylül 1899, No 44, s. 7.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Yine Balkan Mesaili*”, 1 Ağustos 1901, No 89, s. 4.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Makedonya Meselesi*”, 1 Kanun-i sâni 1903, No 117, s. 6.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Makedonya Ahvali*”, 1 Mayıs 1901, No 83, s. 4–5.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Makedonya Ahvali*”, 1 Mayıs 1901, No 83, s. 4–5.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Havadis*”, 15 Teşrin evvel 1899, No 46, s. 8.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Milletin Sen Yetiş İmdadına Ey Azrail*”, 1 Eylül 1899, No 43, s. 1.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Mukâtib: İstanbul'dan*”, 15 Kanun-i sâni 1902, No 100, s. 6.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Millete Tebrik*”, 20 Şubat 1904, No 132, s. 4;
- Osmanlı Gazetesi*, “*Havadis*”, 15 Teşrin-i sâni 1904, No 141, s. 4.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Abdülhamid*”, 1 Mayıs 1898, No 11, s. 6–7.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Havadis*”, 15 Mart 1900, No 56, s. 8.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Mukâtib: İstanbul'dan*”, 15 Teşrin-i evvel 1901, No 94, s. 4.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Türkiye Mi, Rus Müsta'meresi Mi?*”, 15 Ağustos 1898, No 18, s. 6.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Mekâtib: Yıldızdan*”, 15 Mayıs 1899, No 36, s. 5
- Osmanlı Gazetesi*, “*Anarşist Kim?*”, 29 Teşrin-i evvel 1898, No 23, s. 2.
- Osmanlı Gazetesi*, Damad Mahmud, “*Damad Mahmud Paşa'nın Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'ya Mektubu*”, 15 Nisan 1900, No 58, s. 1.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Almanya İmparatoru ve Sultan Abdülhamid*”, 15 Mayıs 1898, No 12, s. 4.
- Osmanlı Gazetesi*, “*Abdülhamit'in Jön Türkleri Serseri Diye İlan Etmesine Cevab*”, 15 Nisan 1900, No 58, s. 2.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896 – 1908)*, TTK, Ankara, 2000.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1860–1908)*, C. I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
- BAYKAL, Hülya, *Türk Basın Tarihi 1831–1923*, İstanbul, 1990.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, Kısım: I, TTK, Ankara, 1991.
- ÇAKIR, Hamza, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri, Azınlık Basını, Türkçe Basın, Dış Basın, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 2002.
- GERÇEK, Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği 1831–1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1918)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 6, İstanbul, 1980, s. 14-25.
- HANİOĞLU, Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.
- HANİOĞLU, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki ve Jön Türklük (1889–1902)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.
- HAMZA, Yusuf, “II. Abdülhamid ve Makedonya Meselesi (1876-1908)”, *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, İstanbul, 2000, s.
- İSKİT, Server, *Amme Efkârı ve İlk Gazetelerimiz*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Ankara, 1988.
- KURAN, Ahmet, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- KURAN, Ercüment, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959.
- NİHAT, Mustafa, “Yüz Senelik Gazeteciliğimiz”, *Aydın Tarihi*, C. 25, S. 84–85, 1931.
- OĞUZ, Gülser, *Osmanlı Gazetesi (1897-1904)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

ORHONLU, Cengiz, "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. I, S 6, İstanbul, 1968.

SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, C. 2, E Yayınları, İstanbul, 1983.

STRAUSS, Johann *Unutulmuş Bir Cemaat: Girit Müslümanlarının Abdülhamid Devrindeki, İkinci Meşrutiyet Devrindeki ve İlhaktan Sonraki Faaliyetleri*, (XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım), TTK, Ankara, 1994, s.

TUKİN, Cemal, "Girit", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul, 1964, C. 4, s. 85-95.

YAZICI, Nesimi, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara, 1989.